

El picard, llengua d'oïl¹

JEAN-MICHEL ELOY

Universitat de Picardia Jules Verne

Laboratori d'Estudis Sociolingüístics sobre

Contacte de Llengües i Política Lingüística (LESCLaP)

Centre d'Estudis Picards

1. Introducció

El picard és una llengua d'oïl, és a dir una llengua gal·loromànica del nord de França i d'una part de Bèlgica. El francès estàndard va elaborar-se al si d'aquest grup d'oïl: aquest conjunt va quedar sotmès, des de temps enrere, pel prestigi i la institucionalització del francès. La història del picard, fins als nostres dies, és la d'un reconeixement i un naixement difícils (Marcellesi, 1986; Eloy, 1997).

2. Breu descripció

Un emissor-receptor de francès estàndard no pot comprendre un emissor expressant-se en picard; pot, però, comprendre alguns mots de passada. En canvi, en la llengua escrita trobarà semblances bastant fortes amb el francès, com ocorre, en grau divers, entre totes les llengües romàniques.

A continuació resumirem les principals característiques del picard.

En el pla fonètic, les consonants es caracteritzen per:

- una palatalització diferent de la del francès (PIC *catcher* /kaʃɛ/ = FR *chasser*, PIC *douche* = FR *douce*), africacions freqüents (PIC *djèrre* /dʒɛr/ = FR *guerre*), despalatalitzacions (PIC *file* /fil/ = FR *fille* /fij/);

- absència freqüent d'epètesi de consonant de transició (PIC *prin.ne* /prɛn/ = FR *prendre*, PIC *i varo* = FR *il viendra*);

- manteniment, en unes quantes desenes de mots, de la labiovelar inicial w germànica (PIC *warder* /wardɛ/ = FR *garder*);

- ensordiment en posició final (PIC *rouche* = FR *rouge*).

Les vocals es caracteritzen per:

- diftongacions diferents de les del francès, que condueixen a vocals específiques (PIC *cachie* /kaʃi/ = FR *chassée*, PIC *bos* /bo/ = FR *bois*, PIC *euge* /œʒ/ = FR *auge*, PIC *poéyis* /pweji/ = FR *pays*) i al manteniment de diftongs i localment de triftongs;

- nasalitzacions diferents de les del francès (PIC *veint* /vɛ̃/ = FR *vent*);

¹ Traducció del francès de Xavier Marzal i Doménech (Universitat Jaume I), dins del Pla estratègic 2005 del Departament de Traducció i Comunicació. Revisió de Joan Verdegall (UJI).

- tractaments específics de les líquides llatines (PIC *mius* /mjy/ = FR *mieux*, PIC *fius* /fjy/ = FR *fiis*, PIC *capiue* /kapjø/ = FR *chapeau*, etc.).

Deixem sense consignar molts altres fets.

En el pla pròpiament morfològic, podem remarcar:

- els determinants epicens (PIC *le* = FR *le* o *la*, PIC *me* = FR *mon* o *ma*);
- pronoms específics, tant personals (PIC *mi*, *ti*, *li* = FR *moi*, *toi*, *lui*) com demostratius (PIC *cho* /ʃo/, *o*, *a* = FR *cela*);
- un cert nombre de desinències verbals específiques (PIC *os avouèmes* /oz avwɜm/, *i cantouaiett* /i kãtwèt/, *qu'i fuche* /ki fyʃ/ = FR *nous avions*, *ils chantaient*, *qu'il soit*);
- un sistema de morfemes de determinació original, anomenat sovint «demostratiu-article»: la forma corresponent al determinant demostratiu francès *ce* (llatí *ECCE HOC*) ha pres valor d'article definit (PIC *ch'poéyis* /ʃpweji/ = FR *le pays*); aquest article necessita d'una partícula (*lo* o *chi*) per a prendre valor demostratiu (PIC *ch'poéyis-lo* = FR *ce pays*); altres formes de la mateixa família han seguit també aquesta evolució (PIC *cht'homme* /ʃtʃm/ = FR *l'homme*, PIC *chl'ecmin* /ʃlɜkmɜ/ = FR *le chemin*);
- ús de formes pronominals àtones (PIC *assis te* /asit/ = FR *assieds-toi*);
- pervivència de morfemes de negació de l'antiga llengua d'oïl (PIC *ne... mie*, *ne... point* = FR *ne... pas*).

En el pla sintàctic, l'especificitat del picard deriva sobretot de la gramaticalització de nombrosos trets comuns amb el francès oral «popular» (subordinant invariable *que*, reduplicació del subjecte, tematització, preposicions sense règim, etc.). Però cal també destacar:

- la persistència del genitiu directe (PIC *à l'mon Roger* /a l mʃrø^e/ = FR *à la maison de Roger*) en un nombre limitat d'expressions;
- un ordre de paraules distint del francès estàndard (PIC *du fin sé* = FR *du sel fin*, PIC *il o foait keud assé* = FR *il a fait assez chaud*);
- l'expressió del subjecte en les construccions infinitives (PIC *vlo in.ne pème pour ti l'mier* = FR literalment *voici une pomme pour toi la manger*).

Quant al lèxic, destacarem només l'abundància d'un vocabulari propi, ja siga per tractaments fonètics específics a partir d'ètims llatins o de formes medievals comuns, o per l'existència de tipus etimològics específics (PIC *harchelle* = FR *berceau*, PIC *ferlampier* = FR *fainéant*, etc.). La llengua, a més, ha desenvolupat matisos semàntics propis (per exemple, *ne... mie* és més emfàtic que *ne... point*).

3. Variació geogràfica

Com qualsevol altra llengua, el picard té una certa diversitat (vegeu els atles lingüístics). No disposa d'un estàndard. La denominació de la llengua no està unificada ni és estable: se l'anomena normalment *le picard* al departament de Somme, *le patois* a Pas-de-Calais, *le patois* o *le chtimi* a Nord, *le rouchi* a la regió de Valenciennes, i només fa uns decennis que els parlants de Bèlgica tenen una consciència clara de parlar *picard* i no *wallon*! Hi ha

clares variacions geogràfiques, i l'origen dels parlants es detecta immediatament per l'orella; però hi ha també intercomprensió i un sentiment d'identitat cultural comuna.

L'àrea d'extensió del picard ha variat poc al llarg dels últims vuit o deu segles. No obstant això, ha avançat sobre el domini flamenc al nord, i ha reculat amb el francès al sud i al sud-est (cap a la Champagne).

4. Elements d'història lingüística

Entre el conjunt de varietats eixides del llatí tardà, les especificitats picardes són identificables des del segle XII, al mateix temps que la llengua d'Île de France comença a denominar-se *françois*.²

La llengua escrita francopicarda³ gaudeix de prestigi al segle XIII. Però progressivament, entre els segles XIII i XVI, la llengua desdialectaltitzada de la cort reial i de la regió parisenca esdevé primer predominant i després exclusiva en la pràctica escrita. Les parles de les masses camperoles, exemptes de la influència del francès, són examinades amb atenció a partir del segle XVIII, i des de mitjan XIX alguns autors en reivindiquen la dignitat. Naix llavors un interès de les classes cultivades (societats erudites, escriptors).

Per raons ben conegudes (escolarització, guerres, política), la pràctica de la llengua sembla disminuir fortament durant el segle XX. Tanmateix, d'ençà dels anys 60, unes pràctiques conscients i assumides i una militància associativa treballen per revitalitzar aquest patrimoni.

5. Elements d'història literària

A l'edat mitjana, la llengua literària *françoise* comprèn els textos picards, que van dels gèneres més populars, com ara el teatre (Adam de la Halle, Jean Bodel), la cançó cortesana, la *chantefable* (*Aucassin et Nicolette*), els *fabliaux* (Eustache d'Amiens), als més elevats: l'abundant poesia lírica dels trobadors (Adam le Bossu, Thibaud d'Amiens, Sire de Coucy, etc.), la poesia metafísica (Renclus de Molliens, Hélinant de Froidmont), els relats històrics (Froissart, Robert de Clari), etc.

Durant el període que va del segle XVI al XVIII, el picard, exclòs radicalment de la literatura francesa, reapareix en una antiliteratura, sovint anònima i sota formes burlesques, de *mazarinade* (pamflets contra Mazarin), d'escarn (Jacquet a Amiens). D'aquesta manera, s'estabilitza un corrent literari en el gènere satíric i camperol, i en la cançó popular (Brûle-Maison a Tourcoing).

Al segle XIX, aquest corrent es prolonga i s'enriqueix, en vers i en prosa, amb el quadre de costums, la crònica, la sàtira política (Hector Crinon, Pierre-Louis Gosseu, Henri Carion). La cançó continua una carrera extraordinàriament vigorosa (Jules Watteuw, E. Bourgeois,

² Mantenim ací el terme antic *françois* per designar l'antiga llengua d'oïl, per tal de no caure en anacronisme: la *langue françOise* era flexible i tolerava la variació, mentre que la *langue françAise*, a partir del segle XVII, es va construir sobre l'exclusió de tota variació, en especial de la dialectal.

³ Entenem per «francopicarda» la *scripta* de la regió picarda, caracteritzada per trets específics que no superen mai el 25 % aproximadament; la resta és *françois* comú.

Alexandre Desrousseaux). Però l'època contempla també el naixement d'ambicions literàries més altes: es tradueixen els Evangelis (E. Paris), torna a compondre's poesia lírica (Léon Goudaillier, Marceline Desbordes-Valmore). I més enllà dels llibres, un gran nombre de periòdics i d'almanacs publiquen textos en picard.

Des d'aleshores, i al llarg del segle xx, la literatura picarda toca tots els gèneres: epopeia, novel·la, drama, comèdia, lírica, cròniques, còmic, etc. Els autors són nombrosos, i alguns tenen també una bona reputació en la literatura en francès (Philéas Lebesgue, Géo Libbrecht, Pierre Garnier).

6. Moviments culturals

Hi ha més d'un centenar d'associacions culturals implicades en la vitalitat actual del picard. Es dediquen al teatre, als esports regionals (pilota amb raqueta, pilota amb puny), a la literatura oral, etc.

Aquestes associacions s'agrupen, en part, en dues federacions: *Insanne*, a la regió de Nord-Pas-de-Calais, i *Tertous*, a la regió de Picardia. Des de fa temps hi ha establertes sòlides relacions amb els cercles picardistes de Bèlgica.

7. La llengua picarda a França avui

7.1. Literatura, premsa, edició, mitjans de comunicació

L'activitat literària manté actualment una vitalitat gens negligible: en són testimoni alguns premis literaris (Premi de Novel·la en picard de Saint-Quentin). Les obres solen ser publicades per editors regionals o directament pels autors o les associacions.

Es publiquen algunes revistes en picard (per exemple, *Ch'Lanchron*, a Abbeville); diversos òrgans regionals de premsa inclouen habitualment articles o notes en picard. Les ràdios locals atorguen algun lloc a la llengua picarda, que ha anat en disminució durant els últims anys (malgrat que el plec de condicions d'emissió de Radio France Picardie, per exemple, estipule que es concedirà un lloc a la llengua i la cultura regionals).

Alguns importants èxits de vendes recents han palesat l'afecció per la llengua: el *Picard de poche*, manual de butxaca d'A. Dawson (Éd. Assimil), i un àlbum d'Astèrix en picard (Éd. Albert René), que va vendre en unes setmanes quasi 100.000 exemplars.

7.2. Nombre de parlants

Malgrat la dificultat d'avaluació precisa, el nombre de parlants és, en qualsevol cas, important. Alguns estudis realitzats han permès, extrapolats, proposar xifres que van dels 500.000 als 2 milions de parlants, considerant tot el domini lingüístic (regions de Picardia, Nord-Pas-de-Calais i l'Hainaut belga).

Un estudi recent de l'Institut Nacional d'Estadística i d'Estudis Econòmics (INSEE, Blot i altres, 2004) —les xifres del qual són probablement inferiors a la realitat— indica que el 42 % dels habitants del departament de Somme declara que se li ha parlat en picard durant la seua infància. Considerant els cinc departaments del nord de França, un 12 %

declaren continuar parlant-lo, percentatge que correspon a una població d'unes 500.000 persones.

La pràctica de l'idioma es manté principalment en l'àmbit familiar i íntim (cosa que dóna un caràcter ocult a la llengua) i en espectacles diversos. Però l'existència d'una connivència i una competència passiva molt més esteses es demostra, en els casos d'ús públic de la llengua, per l'absència de traducció entre els autòctons. Hi ha una gran necessitat d'estudis amplis i seriosos sobre aquestes qüestions.

La vitalitat del picard s'ha beneficiat de la industrialització rural: el món rural s'ha implicat en les activitats industrials sense un desarrelament complet, i avui en dia és més probable que un parlant de picard siga obrer que no pas agricultor. A més, en aquesta important regió al mateix temps industrial i agrícola, la riquesa produïda beneficia escassament la població, que continua entre les més pobres del país, per la qual cosa l'escolarització i les perspectives de promoció social queden per sota de la mitjana francesa. Aquests factors expliquen, sens dubte, la resistència a la uniformització pel francès.

L'única via de transmissió de la llengua és el cercle íntim (família, amics). Probablement, aquesta via està en disminució, però la manca d'estudis precisos no permet quantificar el fenomen.

7.3. Usos socials

Podem distingir usos socials espontanis i usos en el món dels espectacles. Espontàniament, la parla picarda és fonamentalment rural, obrera i camperola, i es dóna entre persones d'edat madura o elevada. Però, per la mobilitat social i per un orgull progressivament retrobat, també és freqüent trobar entre les classes mitjanes una competència heretada i una satisfacció de mostrar aquesta competència. Així, en l'estudi de l'INSEE de 1999, es destaca que la categoria social que manifesta una més clara continuïtat entre el picard rebut dels seus pares i la seua pròpia pràctica és aquella formada per les «professions intel·lectuals i els càrrecs superiors», fet que podem interpretar com una declaració de l'alt valor acordat a la llengua.

Hi ha nombrosos espectacles, festes, festivals i manifestacions diverses que permeten escoltar el picard. Cantants, narradors de contes, grups de teatre, apareixen constantment ací i allà i troben sempre un públic bastant abundant. Aquestes activitats culturals s'organitzen totes, tret d'algunes rares excepcions, sense la participació dels professionals de la cultura francesa (artistes professionals i institucions culturals).

7.4. Ensenyament

L'ensenyament del picard, en l'ensenyament primari i secundari, es redueix a activitats extraescolars irregulars. L'administració escolar, des del Ministeri fins als responsables locals, es manté ferma en el rebuig a concedir als estudiants un ensenyament opcional del picard, i no estimula cap iniciativa d'informació als ensenyants sobre la llengua regional. Episòdicament, autoritza algunes accions (cursets de formació, concursos...) en la mesura que no depenen directament dels continguts de l'ensenyament sinó de «l'acció cultural». Així doncs, l'Educació Nacional porta de fet una política diferent de la del Ministeri de Cultura.

En l'ensenyament superior, existeixen opcions de lingüística picarda en les facultats de lletres de Lille i d'Amiens. En els Instituts de Formació de Mestres, tant a Amiens i a Lille com a les altres regions, la prova opcional de llengua regional ha sigut recentment suprimida.

Algunes associacions organitzen cursos (Amiens, Boulogne-sur-mer...).

7.5. Política cultural

La política cultural depèn del Ministeri de Cultura, representat en cada regió per una Direcció Regional d'Afers Culturals, i dels Consells Regionals.

Els dos Consells Regionals no tenen la mateixa política: el d'Amiens és més favorable al picard. La regió de Picardia dedica un petit pressupost a la llengua picarda, amb una Agència de la Llengua i la Cultura Picardes: integra així en la política regional l'existència d'una «identitat» representada per la llengua picarda. En canvi, la regió de Nord-Pas-de-Calais es nega fins al present a prendre en consideració l'existència d'aquesta llengua —la denominació «patois» contribueix probablement a aquest oblit voluntari. S'arriba a donar el cas que responsables polítics de Nord-Pas-de-Calais només citen com a llengua regional el flamenc (uns 8.000 parlants prop de Dunkerque).

La política del Ministeri de Cultura és clarament més positiva que la de l'Educació Nacional, però compta amb mitjans bastant escassos. Les Direccions Regionals d'Afers Culturals, situades a Lille i a Amiens, tenen també sensibilitats diferents, corresponents grosso modo a les dels Consells Regionals respectius.

Així doncs, el picard no rep el mateix tractament a les dues regions administratives (Picardia i Nord-Pas-de-Calais).

A la part belga del domini lingüístic picard (regió de l'Hainaut), la situació és comparable a la de Picardia: un discurs polític benintencionat en favor del «patrimoni lingüístic», i uns mitjans financers modestos a disposició.

8. Conclusió

El picard és un conjunt lingüístic ben individualitzat en el pla lingüístic; disposa d'un important corpus literari, i d'una vitalitat clarament més important que la d'altres llengües d'oïl, fins i tot més forta que la de l'occità. Malgrat alguns avanços simbòlics recents, continua tenint un estatus feble i fràgil —excepte que admetem la manca d'institucionalització com a mode d'existència perdurable.

L'escassa rellevància política del picard és proporcional al nivell de reivindicació. En efecte: encara que diverses enquestes indiquen regularment una clara afecció dels habitants per la llengua regional, el nivell de mobilització reivindicativa és, paradoxalment, més aviat feble. Els cercles militants no són nombrosos, les manifestacions i les protestes no mobilitzen grans masses, amb la qual cosa la pressió exercida sobre els representants polítics roman feble. Sembla que el sentiment d'estima per la llengua no haja trobat una forta dimensió política: en certa manera, aquesta és la configuració local del complex diglòssic.

La situació del picard és confusa, car alhora que es veu progressar el seu reconeixement com a «vertadera llengua», es veu —intuïtivament— disminuir la seua presència en les

pratiques linguistiques quotidiennes. No és gens clar que un reviscolament siga encara possible; però tampoc pot dir-se el contrari. Tot i admetre que unes noves condicions polítiques comportarien ja noves evolucions lingüístiques, cal reconèixer que la continuïtat és la línia dominant. Així doncs, podem considerar el picard una «llengua en perill».

BIBLIOGRAFIA

- BLOT, D., ELOY, J.-M. i T. ROUAULT (2004): «La richesse linguistique du nord de la France», Relais INSEE Picardie 2004, 125,
< http://www.inse.fr/fr/insee_regions/picardie/publi/accueil_publi.htm>.
- DARRAS J., PICOCHÉ J., DEBRIE R. i P. IVART (1985): *La Forêt Invisible. Au nord de la littérature française, le picard*, Amiens, Ed. des Trois-Cailloux.
- ELOY, J.-M. (1997): *La constitution du picard: une approche de la notion de langue*, Lovaina, Peeters.
—(ed.)(1998): *Evaluer la vitalité. Variétés d'oïl et autres langues*, Amiens, Centre d'Etudes Picardes.
- MARCELLESI, J.-B. (1986): «Actualité du processus de naissance de langues en domaine roman», *Cahiers de linguistique sociale*, 9, 21-29.

